

ولایت مداری حضرت زینب علیها السلام

فاطمه معتمد لنگرودی^۱

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۹/۱۵

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۶/۰۲

چکیده

ولایت مداری (قبول و حراست عملی از مقام امامت علی علیه السلام و اولادشان علیهم السلام) از ارکان ضروری و مورد تأکید در قرآن کریم و روایات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام است. در این میان حضرت زینب علیها السلام فرزند امام علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام که از دامان رسالت و امامت برخاسته است؛ به دلیل یاری امام زمان خویش در شرایط دشوار زمانی و مکانی، یکی از الگوهای بارز در امر ولایت مداری و ولایت پذیری است. سؤال اصلی این جاست که سبک زندگی حضرت زینب علیها السلام در حوزه ولایت مداری در چه ابعادی بوده است؟ این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر منابع کتابخانه‌ایی به بررسی ابعاد ولایت‌پذیری حضرت زینب علیها السلام در زندگانی ایشان پرداخته است. دستاورد این پژوهش آن است که حضرت زینب علیها السلام به عنوان یک بانوی مسلمان و متعهد به اصول اسلامی، در تمام حالات زندگانی خود از امام زمان خویش اطاعت و التزام علمی و عملی داشته است.

کلیدواژگان: حضرت زینب علیها السلام، ولایت مداری، عاشورا، کوفه، شام.

۱. کارشناس ارشد تاریخ اسلام دانشگاه الزهراء علیها السلام، پژوهشگر و مدرس دانشگاه پیام نور واحد لنگرود

(flangarodi@yahoo.com)

مقدمه

ولایت و امامت امام علی علیه السلام و فرزندانش علیهم السلام در نزد شیعیان دوازده امامی، امری مسلم بوده و به سبب آن، افراد زیادی به دفاع از این امر پرداخته و جان خویش را فدا کرده‌اند. از این رو در تاریخ صدر اسلام جای پای اشخاصی از خاندان رسالت یافت می‌شود که توانسته‌اند همگام با امام زمان خویش قدم برداشته و ولایت‌پذیری خود را نشان دهند. حضرت زینب علیها السلام از شجره نبوت صلی الله علیه و آله و دختر امام علی علیه السلام و حضرت زهرا علیها السلام؛ یکی از بانوانی است که در این زمینه گام برداشت و در همه حال مطیع امام بوده و لحظه‌ای امام زمانش را ترک نکرده است.

سؤال این پژوهش آن است که سبک زندگی حضرت زینب علیها السلام در حوزه ولایت‌مداری در چه ابعادی نمود عینی یافته است؟ در پاسخ سؤال می‌توان گفت: حضرت زینب علیها السلام با توجه به الگوپذیری از پدر و مادر و برادرانش علیهم السلام همواره با ولایت عجین بوده و حتی در این راه فرزندانش را فدا می‌کند.

درباره زندگی حضرت زینب علیها السلام، مناقب و فضائل ایشان و هم‌چنین اقدامات ایشان در عاشورا و پس از واقعه عاشورا در کوفه و شام، مطالب بسیاری نوشته شده است؛ لیکن بررسی علمی و دقیق درباره سبک زندگی حضرت زینب علیها السلام در بعد ولایت‌پذیریشان از آغاز ولادت تا زمان وفاتشان، به صورت جداگانه انجام نشده و تنها در برخی کارهای علمی گوشه‌هایی از ولایت‌مداری ایشان آمده است که عبارت است از: مقالاتی چون اصول و راه کارهای احیاءگری در سیره حضرت زینب علیها السلام، بصیرت‌آفرینی در سیره و سخن حضرت زینب علیها السلام^۲، جایگاه امامت و ولایت در اندیشه و عمل حضرت زینب علیها السلام^۳، شخصیت و نقش حضرت زینب علیها السلام در نهضت کربلا^۴، خردورزی در سیر حضرت

۱. رضائی، سارا، (تابستان ۱۳۹۰)، اصول و راهکارهای احیاءگری در سیره حضرت زینب علیها السلام، مجله طهورا، شماره ۹، ص ۴۱-۶۰

۲. زنگویی، علیرضا، (خرداد و تیر ۱۳۹۰) بصیرت‌آفرینی در سیره و سخن حضرت زینب علیها السلام، مجله مبلغان، شماره ۱۴۱، ص ۵۱-۶۱

۳. مطلبی جونقانی، محسن و زمانی محجوب، حبیب، (تابستان ۱۳۹۱)، جایگاه امامت و ولایت در اندیشه و عمل حضرت زینب علیها السلام، مجله طهورا، شماره ۱۳، ص ۸۵-۹۴

۴. فاضلی، خادم حسین، (خرداد ۱۳۸۶)، حضرت زینب علیها السلام شخصیت و نقش ایشان در نهضت کربلا، معرفت، شماره ۱۱۴، ص ۷۵-۹۴

زینب علیها السلام^۱ (که به فضائل و مناقب حضرت زینب علیها السلام و اقداماتشان در زمینه‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی و روایات حضرت پرداخته‌اند). و از میان پایان‌نامه‌ها، می‌توان به آثاری چون تقلین در اندیشه حضرت زینب علیها السلام^۲ (بررسی ابعاد زندگی حضرت زینب علیها السلام در ارتباط با قرآن و اهل بیت علیهم السلام)، نقش حضرت زینب علیها السلام در اسلام^۳ و نقش زینب کبری علیها السلام بعد از واقعه عاشورا^۴، اشاره کرد که به صورت گذرا و سطحی بدون تحلیل و تبیین نقش این بانو، تنها به آوردن گزاره‌های تاریخی و روایی اکتفا کرده‌اند.

از این رو مشاهده می‌گردد که کاری علمی و دقیق در بررسی ابعاد ولایت‌مداری در سیره زندگانی حضرت زینب علیها السلام انجام نشده است. بنابراین؛ در این مقاله سعی بر این است تا با توجه جدی و علمی و در نهایت دقت در متن گزاره‌های تاریخی و روایی از خلال منابع مستند دست اول و قابل اعتماد، ابعاد ولایت‌مداری استخراج شده و به صورت علمی و جدید و با نگاهی تبیینی به رشته نگارش درآید.

۱. زیست‌نامه حضرت زینب

حضرت زینب علیها السلام از زنان نمونه و موفق صدر اسلام است که به عنوان سومین فرزند، از پدر و مادری چون امام علی علیه السلام و فاطمه زهرا علیها السلام؛ در پنجم ماه جمادی‌الأول سال ششم هجری به دنیا آمد. به هنگام تولد ایشان، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در مدینه نبود و پس از بازگشت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اسمش را زینب نهادند. (محللاتی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۳۳ و ۳۷؛ تقی‌زاده انصاری، ۱۳۸۳، ص ۴۲؛ صادقی اردستانی، ۱۳۷۲، ص ۱۳؛ قزوینی، ۱۳۸۷، ص ۲۴ و ۲۶).

این بانوی گرامی، دارای القاب و اسامی بسیاری بوده که از جمله آن‌ها محدثه: به دلیل نقل

۱. نوری، اعظم، (پاییز و زمستان ۱۳۹۲)، خردورزی در سیره حضرت زینب علیها السلام، پژوهش‌نامه مطالعات اسلامی زنان و خانواده، ص ۱۰۱-۱۲۲

۲. حیدری واثانی، آمنه، (۱۳۸۵) تقلین در اندیشه حضرت زینب علیها السلام، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

۳. کریمی خالدی، آزاده، (۱۳۸۶)، نقش حضرت زینب علیها السلام در اسلام، کارشناسی: سطح دو، مدرسه علمیه حجت.

۴. شکرالهی، لیلا، (۱۳۸۵)، نقش زینب کبری علیها السلام بعد از واقعه عاشورا، مدرسه علمیه فاطمیه. برای توضیح بیش‌تر درباره این سه رساله رجوع شود به: حمید سلیم گندمی و صدیقه شاکری، (بهار ۱۳۸۸ ش) رساله‌نامه حضرت زینب علیها السلام، نشریه سفینه، شماره ۲۲، ص ۱۶۵-۱۹۰

احادیث پیامبر ﷺ، بطله کربلا؛ به معنای بانوی قهرمان کربلا، نائبة الزهراء علیها السلام؛ یعنی جانشین فاطمه علیها السلام، عدیلة الخامسة من اهل الکساء علیها السلام؛ یعنی هم طراز پنجمین نفر از اهل کساء علیها السلام (امام حسین علیها السلام)، سزاییها؛ یعنی راز وجود و هستی پدر، شفیقة الحسن علیها السلام؛ یعنی خواهر عزیز حسن علیها السلام، معینة الولاية؛ یعنی یاور ولایت در عصر پدر و برادرانش علیها السلام و سپس در عصر امام سجاد علیها السلام و... است. (محللاتی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۴۶ و ۴۷).

هنگامی که این بانوبه سن ازدواج رسید، بزرگان زیادی چون اشعث بن قیس (محللاتی، ۱۳۶۸ ش، ج ۳، ص ۵۹) خواستار ایشان بودند؛ ولی امام علی علیها السلام که صفات والای دخترشان را بهتر از هر کسی می دانست، به یاد سخن پیامبر اکرم ﷺ افتاد که روزی با دیدن فرزندان امام علی علیها السلام و جعفر طیار، چنین فرمود:

بناتنا لبنینا و بنونا لبناتنا؛ (علی بن موسی الرضا علیهما السلام، ۱۴۰۶ ق، ص ۳۵۵؛ ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹ ق، ج ۳، ص ۳۰۵؛ حر عاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۲۰، ص ۷۴؛ مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۴۲، ص ۹۲، نوری، ۱۴۰۸ ق، ج ۱۴، ص ۱۸۷)

دختران ما برای پسرانمان و پسرانمان برای دختران ما باشد.

پس از مدتی عبدالله بن جعفر، شخصی را برای خواستگاری از زینب علیها السلام فرستاد و امام علی علیها السلام نیز با توجه به نسبت خویشاوندی و کرامات و بخشش عبدالله بن جعفر، وی را به

۱. جعفر؛ فرزند ابوطالب و فاطمه بنت اسد از برادران بزرگوار امام علی علیهما السلام بوده که در جریان اذیت و آزار مشرکین به همراه جمعی از مسلمین به دستور پیامبر اکرم ﷺ به عنوان رهبر گروه با ایشان به همراه همسرش اسماء بنت عمیس به حبشه هجرت نمود و فرزندش عبدالله بن جعفر، در آنجا به دنیا آمد. جعفر به همراه خانواده اش هم زمان با پیروزی مسلمین در فتح خیبر وارد مدینه شد و سپس در سریه موته، در شمال مدینه، با رومیان در سال هشتم هجری جنگید و به شهادت رسید و طبق وحی الهی به جای دو دست بریده اش در موته خداوند به وی دو بال بهشتی عنایت نمود. از این روست که به جعفر طیار مشهور است و از آن پس فرزندان او مورد اکرام و توجه پیامبر اکرم ﷺ و امام علی علیهما السلام قرار گرفتند.
۲. عبدالله بن جعفر؛ از مردان بزرگ صدر اسلام بوده که پدرش ملقب به جعفر طیار، برادر امام علی علیهما السلام و مادرش اسماء بنت عمیس است. وی مورد اکرام و احترام خاندان رسالت و امامت علیهما السلام بوده و وی در بخشش مال و کمک به نیازمندان، به جود و سخاوت مشهور بوده تا جایی که گویند این امر در اثر دعایی است که پیامبر اکرم ﷺ در باره اش فرمود: «اللهم بارک له فی صفتته؛ خدایا در کسب و کارش خیر و برکت قرار بده» (طبرسی، ۱۳۹۰، ۱۰۴؛ ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴، ۱۵، ۷۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ۱۴۰۳، ۵۷/۲۱؛ قمی، ۱۴۱۴، ۶/۴۷).

ازدواج حضرت زینب علیها السلام درآورد. (مقریزی، ۱۴۲۰، ق، ۵، ص ۳۷۱؛ میانجی، ۱۴۲۶، ق، ۲، ص ۱۹۳)؛ تا جایی که حضرت زینب علیها السلام یکی از شروط ازدواج خود را دیدار هرروزه برادرش امام حسین علیه السلام نهاد. (ابن اثیر، ۱۴۰۹، ق، ص ۱۳۲ و ۱۳۳؛ مقریزی، ۱۴۲۰، ق، ۵، ص ۳۷۱؛ قزوینی، ۱۳۸۷، ص ۵۵؛ محلاتی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۶۰؛ قمی، ۱۳۸۲، ص ۲۷۲؛ صادقی اردستانی، ۱۳۷۲، ص ۳۷).

برترین ازدواج مبارک، میان خاندان آل علی علیه السلام و آل جعفر، خداوند به حضرت زینب علیها السلام و عبدالله بن جعفر، فرزندان پاک به نام‌های محمد، علی، جعفر، عون، ام‌کلثوم و به روایتی عباس (ابن اثیر، ۱۴۰۹، ق، ص ۱۳۲ و ۱۳۳؛ مقریزی، ۱۴۲۰، ق، ۵، ص ۳۷۱؛ قزوینی، ۱۳۸۷، ص ۶۹) کرامت فرمود؛ که بنا به گفته تواریخ و مقاتل، حضرت زینب علیها السلام با دو پسرش عون و محمد به کربلا آمده و فرزندانش در رکاب امام حسین علیه السلام شهید شدند. (مفید، ۱۴۱۳، ق، ۲، ص ۱۰۷؛ طبرسی، ۱۴۱۷، ق، ۱، ص ۴۶۵؛ بحرانی اصفهانی، ۱۳۸۲، ج ۱۱، ص ۹۵۳ و ۹۶۰).

در زمان خلافت امام علی علیه السلام، حضرت زینب علیها السلام به همراه همسرش، در دارالاماره کوفه سکنی گزید و به تعلیم احکام و تفسیر آیات قرآن به زنان و دختران کوفه همت گماشت و پس از صلح امام حسن علیه السلام به همراه برادرش به مدینه بازگشت. (قزوینی، ۱۳۸۷، ص ۳۸) و پس از مدتی در زمان امامت برادرش امام حسین علیه السلام، همراهش به کربلا رفته و آن حادثه عظیم را مدیریت کرده و سرانجام پس از تحمل بار اسارت به همراه امام سجاد علیه السلام و دیگر زنان خاندان اهل بیت علیهم السلام به مدینه بازگشت.

پس از بازگشت به مدینه، نامی از حضرت زینب علیها السلام و وفات ایشان در کتب تاریخی و روایی یافت نمی‌شود و تنها در برخی مآخذ آمده که ایشان در مدینه برای مردم و دیگر مسلمانان از ماجرای سقیفه و شهادت مادر، پدر و برادرانش و قیام عاشورا سخن می‌گفت. تا جایی که امویان مدینه از یزید درباره آن بانو، کسب تکلیف نمودند. در این جا مورخین محل وفات و دفن این بانو را یکی از شهرهای زیردانسته‌اند: شام، مصر، مدینه (محلاتی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۳۴ - ۳۷؛ تقی‌زاده انصاری، ۱۳۸۳، ص ۲۳۹ - ۲۴۱)، که اظهار نظر در این باره بی‌نتیجه بوده؛ چرا که منبع متقن و مستندی وجود ندارد.

۲. ابعاد ولایت‌مداری حضرت زینب علیها السلام در وقایع قبل از عاشورا

نام حضرت زینب علیها السلام تنها در عاشورا و پس از وقایع آن جلوه‌گر نیست؛ بلکه ولایت‌پذیری و

یاری امام زمانش در تمام دوران زندگی اش جاری بوده و ایشان از همان آغاز ولادت، با جد بزرگوارشان علیه السلام و سپس مادر و پدر و دو برادرش امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام همگام بوده و مراتب ولایت مداری خویش را به نمایش گذاشته است. از این رو نقش حضرت زینب علیه السلام در وقایع قبل از عاشورا در موارد زیر خلاصه می گردد:

۱-۲- همگامی زینب علیه السلام با حامل وحی الهی و اهل بیت ایشان علیهم السلام

حضرت زینب علیه السلام از همان آغاز، ولایت پذیری خویش را نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت پاکش علیهم السلام به نمایش گذاشت و نشان داد وی فردی مطیع ولایت و دستورات الهی بوده و هیچ گاه از آن دست بر نمی دارد. حضرت زینب علیه السلام در حالی که پنج ساله بود و جد بزرگوارشان رحلت فرمود، بر سر مزار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رفت و دست به دعا برداشت و چنین گفت:

یا رسول الله! الان حقا فقدناک. یا رسول الله! الان عرفنا الحرمان من النظر الیک؛

(بحرانی اصفهانی، ۱۳۸۲، ج ۱۱، ص ۹۴۷)

ای رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم! امروز روزی است که به حقیقت تو را از دست دادیم. اینک

معنای محرومیت دیدار تو را دریافتیم.

این سخن زینب علیه السلام بیان گر جایگاه رفیع رسالت و امامت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در جهت هدایت و برپایی دین حق بوده است و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را الگوی مهم و بزرگ دین تلقی می کند.

پس از این امر، زینب علیه السلام در طریق ولایت قدم برداشت تا جایی که ملقب به نایب الزهرا، یعنی جانشین فاطمه علیه السلام شد و به نقل اکثر روایان خطبه فدکیه را از مادرش فاطمه زهرا علیه السلام در دفاع از حرم ولایت و امامت الهی در سن ۵ سالگی روایت فرمود. تا جایی که ابن عباس راوی بزرگ و مفسر قرآن چنین گوید:

حدثنی عقیلتنا زینب بنت علی هی التي روی ابن عباس عنها کلام فاطمه علیه السلام فی

فدک. (مفید، ۱۴۱۳، ق، ص ۴۰؛ طبری آملی، ۱۴۱۳، ق، ص ۱۱۰؛ جوهری، بی تا، ص ۹۸؛ خزاز

رازی، ۱۴۰۱، ق، ص ۱۹۳ و ۱۹۴ و ۲۰۰؛ بحرانی اصفهانی، ۱۳۸۲، ج ۱۱، ص ۹۵۱ و ۹۵۷)

سیر حمایت زینب علیه السلام از امام علیه السلام ادامه داشته تا جایی که همراه همسرش در زمان خلافت ظاهری پدرش امام علی علیه السلام، به کوفه رفت و در آن جا اقامت گزید. (قزوینی، ۱۳۸۷، ص ۳۸). و پس از شهادت پدر بزرگوارش و پس از صلح برادرش امام حسن علیه السلام با معاویه، همراه برادر و

همسرش به مدینه بازگشت و در کنار برادرانش امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام باقی ماند. جایگاه امام حسن علیه السلام نزد حضرت زینب علیه السلام به عنوان بزرگ خانواده اهمیتی بسزا داشت، تا جایی که می توان چنین بیان کرد که امام حسن علیه السلام از طرفی به عنوان حامی بزرگ و رکن خانواده و از طرف دیگر امام زمان حضرت زینب علیه السلام بوده و این علاقه به حدی بوده که در لحظات آخر عمر برادر کنار بسترش بوده و پس از شهادت برادرش امام حسن علیه السلام با آه و ناله جان سوز چنین ناله سرداد:

وَأَخَاهُ! وَحَسَنَاهُ! وَقَلَّةَ نَاصِرَاهُ! يَا أَخِي مِنْ أَعُوذٍ بِهِ بَعْدَكَ؟

ای برادرم! ای حسنم! وای از یاران کم و اندک! برادرم بعد از توبه چه کسی پناه ببرم؟ تا زنده ام غم و اندوه از دلم بیرون نخواهد رفت.

سپس حضرت گونه برادرش را بوسید و گریه شدیدی سرداد و به چهره نورانی اش نگاه می کرد. (مازندرانی، ۱۴۱۹ ق، ج ۱، ص ۳۵۲؛ قزوینی، ۱۳۸۷، ص ۴۹).

بنابراین مشاهده می شود که حضرت زینب علیه السلام در تمام شرایط از زمان کودکی و در حیات جدشان صلوات الله وسلامه و سپس مادر و پدر و برادرش امام حسن علیه السلام همواره در کنار امام زمان خویش بوده و در حفظ و صیانت از دستاوردهای اسلامی تلاش نموده است.

۲-۲- برپایی جلسات آموزش قرآن و احکام شرعی برای زنان کوفه و مدینه

حضرت زینب علیه السلام که از سوی امام زمان خویش؛ یعنی امام سجاد علیه السلام، عالمه غیر معلمه (طبرسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۲، ص ۳۰۵؛ بحرانی اصفهانی، ۱۳۸۲، ج ۱۱، ص ۹۵۳؛ قمی، ۱۴۱۴ ق، ج ۳، ص ۴۹۶) خوانده شده و همگان به علم و دانش ایشان اعتراف کرده اند، از طرف امام زمانش حق پاسخ گویی به مسائل شرعی (حلال و حرام) را داشته و مردم به ایشان رجوع می کردند. تا جایی که نقل شده در زمان خلافت امام علی علیه السلام در کوفه، جمعی از مردان نزد علی علیه السلام آمده و گفتند: اجازه بده زنان ما نزد دخترت بیایند و معالم و معارف دین و تفسیر قرآن را از آن حضرت بیاموزند.

امام علیه السلام اجازه فرمود و حضرت زینب علیه السلام شروع به آموزش زنان کرد تعداد بسیاری از زنان کوفه در درس زینب علیه السلام حاضر شدند. روزی امام علیه السلام وارد خانه شد و شنید که دخترش به شکل خاصی، حروف مقطعه ابتدای سوره مریم را برای زنان تفسیر می کند. بعد از اتمام درس، امام علیه السلام

نزد دخترش رفته و می‌فرماید:

ای نور چشم من! آیا می‌دانی که این حروف رمزی درباره وقایعی است که در سرزمین کربلا، بر تو و برادرت حسین علیهما السلام وارد خواهد آمد؟

و آن‌گاه حضرت شروع به بیان برخی از جزئیات آن واقعه دردناک نمود. (جزایری، ۱۴۱۸ق، ص ۶۸؛ قزوینی، ۱۳۸۷، ص ۳۸) و باز نقل شده که روزی امام حسن علیه السلام و امام حسین علیهما السلام درباره بعضی از سخنان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با هم گفت‌وگو می‌کردند؛ حضرت زینب علیها السلام وارد شده و در بحث ایشان شرکت کرده و مسئله را با تمام صوری که داشت به تفصیل تمام، تبیین نمودند. زمانی که امام حسن علیه السلام این توانایی فوق‌العاده خواهر را دیدند، خطاب به او فرمود:

إتک حقًا من شجرة التَّبوَّة و من معدن الرِّسالة؛ (شرقاوی، بی‌تا، ص ۹۸)
به راستی که تو از درخت نبوت و از معدن رسالت هستی.

بنابراین حضرت زینب علیها السلام در زمان حیات پدر بزرگوارشان و در زمان برادرانش امام حسن علیه السلام و امام حسین علیهما السلام به سؤالات شرعی مردم به خصوص زنان پاسخ می‌داده و از این نظر مورد تأیید امامان علیهم السلام بود، تا جایی که عالمه غیر معلمه خوانده شد.

۲-۳- درک موقعیت زمانی و مکانی امام زمان عصر خویش

حضرت زینب علیها السلام در تمام مدت زندگانی خویش در مدینه، کوفه و حتی پس از عاشورا در شام تابع ولایت امام خویش بوده و به خوبی شرایط زمانی و مکانی را سنجیده و با تفکر و تعقل عمل نموده است. از جمله زمانی که هنوز پنج سال بیش تر نداشت؛ شاهد خطبه مادرش در مسجد مدینه در دفاع از ولایت امام علی علیه السلام بوده و آن را برای محدثین بعدی نقل کرده؛ تا جایی که ابن عباس راوی حدیث وی بوده است. (بحرانی اصفهانی، ۱۳۸۲، ج ۱۱، ص ۹۵۱ و ۹۵۷).

این مطلب که حضرت زینب علیها السلام به خوبی شرایط زمانی و مکانی را درک می‌کرد؛ از آن جا به دست می‌آید که ایشان روایت حدیث فدک را از قول مادر بزرگوارشان حضرت زهرا علیها السلام نقل کرده‌اند. (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۵۶۷ و ۵۶۸؛ ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴ق، ج ۱۶، ص ۲۱۱ و ۲۱۲). هم‌چنین در باب منع ابوبکر از فدک برای حضرت زهرا علیها السلام (مفید، ۱۴۱۳ق، ص ۴۰ و ۴۱؛ طبری آملی، ۱۴۱۳ق، ص ۱۱۰) و روایت تولد از قول اسماء بنت عمیس (طبری آملی، ۱۴۱۳ق،

ص ۱۴۸ و ۱۵۰) و حدیث نزول مائده آسمانی برای حضرت زهرا علیها السلام (ابن حمزه طوسی، ۱۴۱۹ق، ص ۲۹۵) از جمله احادیث ناب و معتبری است که حضرت زینب علیها السلام با توجه به شرایط زمانی و مکانی برای دفاع از حریم ولایت نقل کرده‌اند.

هم‌چنین در زمان خلافت پدرش امام علی علیه السلام با توجه به شرایط عمل نموده و توانست پاسخ‌گوی مسائل زنان در امور قرآنی، تفسیری و شرح احکام باشد و پس از آن نیز در زمان برادرانش چنین عمل نمود و همواره در کنار ولایت باقی مانده است. سپس در روز عاشورا و زمانی که امام حسین علیه السلام قصد میدان را داشتند، زینب علیها السلام طبق وصیت مادرش عمل نموده و پیراهن کهنه‌ایی را بر تن برادر پوشاندند. (محلّاتی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۹۲) و این امر از مصادیق یاری امام زمان خویش بوده که به دستورات حامی ولایت که جان خود و فرزندش در این راه نهاده بود، عمل نمود.

۳. ابعاد ولایت‌مداری حضرت زینب علیها السلام در وقایع عاشورا و پس از آن

حضرت زینب علیها السلام از یاوران امام زمان خویش بوده که در تمام مدت عمرشان در آسایش و سختی کنار امام زمانش بوده و لحظه‌ایی از هدفش دور نشده است. عظیم‌ترین نقش و اقدامات زینب علیها السلام در واقعه کربلا و در اسارت کاروان امام حسین علیه السلام به کوفه و شام نمایان است. بنابراین نقش زینب علیها السلام در پیشبرد اهداف اسلام واقعی در عاشورا و پس از آن جای بحث دارد و اگر روزی ثروت حضرت خدیجه علیها السلام برای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم ثمر داد، در عاشورا و پس از آن این سخنان رسای زینب علیها السلام در کاخ ابن‌زیاد و یزید در کوفه و شام بوده که توانست درخت اسلام را آب‌یاری کرده و افکار باطل را از بین برده و چشم مردمان زمانش را بر روی جنایات اموی بگشاید و زمینه را برای گسترش عقاید و افکار اصیل اسلامی توسط امامان شیعه علیهم السلام فراهم سازد؛ از این رو اقدامات حضرت زینب علیها السلام در واقعه عاشورا و پس از آن در موارد زیر خلاصه می‌گردد:

۳-۱- مدیریت صحیح از حریم زنان و کودکان اهل بیت علیهم السلام در طول اسارت

حضرت زینب علیها السلام با سخنان و وصایای برادرش امام حسین علیه السلام، در طول مسیر اسارت از کربلا به کوفه و سپس به شام از زنان و کودکان اهل بیت علیهم السلام نگهداری نمود و مسئولیت جمع‌آوری اطفال برعهده ایشان بوده است.

در روز عاشورا که دشمن کار را بر خیام حسینی سخت کرد، این زینب علیها السلام بود که حامی کودکان و زنان خیام بوده و به نقلی عبدالله پسر امام حسن علیه السلام که کودکی ۱۰ ساله بود؛ چون عموی خود را در محاصره دشمنان دید از خیمه بیرون آمد تا به عمویش رسید و زینب علیها السلام هرچقدر که خواست که او را برگرداند نتوانست (مجلسی، ۱۳۸۹، ص ۱۱۸).

هم چنین در کوفه و در مقابل ابن زیاد، که به دنبال بزرگ اسیران می گشت تا مستی و مسرت خویش را از کشتن امام حسین علیه السلام به رخ بکشد، رو به زنان کرده و گفت: «چه کسی بزرگ شماست؟» و این مطلب را تا سه مرتبه پرسید و آن گاه زنی به سخن آمد و گفت: «بزرگ اسرا، زینب علیها السلام دختر علی علیه السلام است». (ابومخنف کوفی، ۱۴۱۷، ق، ص ۲۶۱ و ۲۶۲؛ مفید، ۱۴۱۲، ق، ج ۲، ص: ۱۱۵؛ طبرسی، ۱۴۱۷، ق، ج ۱، ص ۴۷۱؛ فتال نیشابوری، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۱۹۱ و ۱۹۲).

این احترام و ارج نهادن به شخص زینب علیها السلام در طول اسارت توسط زنان کاروان، نشان از آن دارد که زینب علیها السلام رسالت خود را به خوبی انجام داده و مورد تأیید زنان و کودکان کاروان و حتی شخص امام سجاد علیه السلام بوده است.

در مسیر اوج اسارت کاروان در شام و در مجلس یزید زمانی که مردی شامی، تقاضای گرفتن فاطمه دختر امام حسین علیه السلام را به کنیزی نمود، باز این عمه اش زینب علیها السلام بود که به موقع حاضر شده و به دفاع از دختر امام حسین علیه السلام پرداخت و با تبیین جایگاه فرزندان آل الله علیهم السلام در کاخ یزید، مانع این کار شده و چهره پلید یزید و عمال وی را رسوا ساخت. (ابومخنف کوفی، ۱۴۱۷، ق، ص ۲۷۲؛ مفید، ۱۴۱۳، ق، ج ۲، ص ۱۲۱؛ طبرسی، ۱۴۱۷، ق، ج ۱، ص ۴۷۴ و ۴۷۵؛ ابن نما حلّی، ۱۴۰۶، ق، ص ۱۰۰ و ۱۰۱؛ ابن طاووس، ۱۳۴۸، ص ۱۸۷؛ ابن اعثم کوفی، ۱۴۱۱، ق، ج ۵، ص ۱۳۱).

۲-۳- پرستاری و حمایت جانی از امام زمان خویش

حضرت زینب علیها السلام در روز عاشورا و پس از آن، در کوفه و شام به حمایت از امام زمانش (امام حسین علیه السلام) و امام سجاد علیه السلام پرداخت که در منابع و مقاتل این امر به خوبی نشان داده شده است. پرستاری و حمایت زینب علیها السلام از فرزند برادرش که امام شیعیان بوده، به قدری اهمیت داشته که از زبان خود امام سجاد علیه السلام نقل شده:

در شب عاشورا زمانی که مرض بر من مستولی شد و عمه من زینب علیها السلام به پرستاری ام

مشغول بود. (طبرسی، ۱۴۱۷ ق، ج ۱، ص ۴۵۶؛ مجلسی، ۱۳۸۹، ص ۸۷). بنابراین حمایت و پرستاری زینب علیها السلام از امام علیه السلام تنها در شب عاشورا نمود عینی نیافت؛ بلکه در کاخ ابن زیاد نمود عینی خود را یافت. چنان که زینب علیها السلام خود را پیش مرگ امام زمانش نمود؛ نقل شده زمانی که ابن زیاد مسرور از کشتن امام حسین علیه السلام و یارانش و اسارت زنان و کودکان بود، وقتی از نام اسیران پرسید و نام علی علیه السلام را شنید، گفت: «مگر علی در کربلا کشته نشد؟» و چون امام سجاد علیه السلام فرمود: «برادر دیگرم علی اکبر کشته شد»، قصد کشتن امام سجاد علیه السلام (علی اوسط) را نمود، ولی با مداخله زینب علیها السلام از تصمیم خود منصرف شد. (ابومخنف کوفی، ۱۴۱۷ ق، ص ۲۶۳؛ ابن حیون، ۱۴۰۹ ق، ج ۳، ص ۱۵۸؛ مفید، ۱۴۱۳ ق، ج ۲، ص ۱۱۶؛ طبرسی، ۱۴۱۷ ق، ج ۱، ص ۴۷۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۴۵، ص ۱۱۷؛ مجلسی، ۱۳۸۹، ص ۱۴۵).

هم چنین شجاعت و فصاحت زبانی این بانو بود که در کوفه و شام با ایراد خطبه‌های غزا و دفاع از فرزندان آل الله علیهم السلام و امام حسین علیه السلام و امام سجاد علیه السلام توانست به خوبی از امام دفاع کرده و آرمان‌های امام را برای همگان تشریح نموده و بدین‌گونه حمایت جانی و زبانی خود را نشان دهد که این امر همانا ولایت‌مداری حضرت زینب علیها السلام می‌باشد.

۳-۳- پرورش فرزندان متعهد به اسلام و آرمان‌های امام زمانش

حضرت زینب علیها السلام نه تنها خود، بلکه خانواده‌اش مظهر تجلی باورهای شیعی و به خصوص قبول جایگاه امامت و ولایت امام حسین علیه السلام بوده است، تا جایی که هنگام خروج زینب علیها السلام به همراه کاروان امام حسین علیه السلام از مکه به سوی کوفه، زمانی که عبدالله بن جعفر نتوانست امام را از رفتن باز دارد، دو فرزندش محمد و عون را به همراه مادرش زینب علیها السلام فرستاد و ایشان نیز در کربلا وقتی حقانیت امام زمان خویش را دید، بدون کوچک‌ترین تردیدی لباس رزم پوشیده و به میدان نبرد شتافتند و شهید شدند. (مفید، ۱۴۱۳ ق، ج ۲، ص ۱۰۷ و ۱۲۵؛ طبرسی، ۱۴۱۷ ق، ج ۱، ص ۴۶۵). و پس از شهادت فرزندانش حتی از خیمه‌ها بیرون نیامد تا شاهد خجالت برادرش نشود و این چنین بود که زینب علیها السلام با دادن جگرگوشه‌هایش در کربلا دین خود را نسبت به اسلام و به خصوص شیعه ادا کرده است.

۴-۳- واگذاری نیابت خاصه امام حسین علیه السلام به حضرت زینب علیها السلام

همزمان با شهادت امام حسین علیه السلام در کربلا و ضعف بدنی امام سجاد علیه السلام و سپس اسارت

زنان و کودکان حسینی به کوفه و شام، لازم بود تا شخصی آگاه، مدیر و مدیر این کاروان را هدایت کند و چنین شخصی در این زمان، کسی جز حضرت زینب علیها السلام نبود. آماده شدن حضرت زینب علیها السلام برای این قسمت از ولایت مداری اش، یعنی نیابت خاصه از طرف امام زمانش، مستلزم عاملی بوده که در شب عاشورا به خوبی مشهود است. آن جا که در شب عاشورا و سپس در روز عاشورا امام حسین علیه السلام مسئولیت حفاظت از زنان و کودکان حرم را به زینب علیها السلام سپرده و او را در این امر به تقوای الهی و صبر فرا خواند. (طبرسی، ۱۴۱۷ ق، ج ۱، ص ۴۵۷) و این امر، نشان از آن دارد که امام علیه السلام، زینب علیها السلام را برای نیابت خاصه خود آماده می کند و بدین طریق ولایت پذیری او را به امتحان می گذارد.

علامه مامقانی از محدثین بزرگوار علم حدیث در سخنی در باب نیابت خاصه زینب علیها السلام و مقام عظیمش، چنین می گوید:

اگر به حالات زینب علیها السلام در واقعه کربلا و پس از آن نظری بیندازیم گزاف نخواهد بود که او را دارای عصمت بدانیم؛ زیرا امام حسین علیه السلام در لحظات آخر تمام وصایای خود را به ایشان نموده و ایشان را به نیابت خاصه خود در زمان بیماری امام سجاد علیه السلام برگزیده است. (مامقانی، ۱۳۵۳، ج ۳، ص ۷۹).

نیابت خاصه زینب علیها السلام از جانب امام زمانش حضرت سجاد علیه السلام که به وسیله امام حسین علیه السلام بدیشان سپرده شد؛ تنها در این زمان نبوده، بلکه در زمان کودکی امام زمان علیه السلام نیز بوده است و ماجرا چنان بوده که وقتی امام زمان علیه السلام پس از شهادت پدرشان به مقام امامت رسیدند، برخی دوستان که قصد پرسش از مسائل شرعی را داشتند، به فرموده بی بی حکیمه خاتون، عمه پدری امام زمان علیه السلام به جده (سوسن) مادر امام حسن عسکری علیه السلام مراجعه نمایند و وقتی از علت نیابت یک زن سؤال نمودند، حکیمه خاتون فرمود:

إِنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ أَوْصَى إِلَى أَخْتِهِ زَيْنَبَ بِنْتِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهَا السَّلَامُ فِي الظَّاهِرِ، وَكَانَ مَا يَخْرُجُ عَنْ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ مِنْ عِلْمٍ يَنْسَبُ إِلَى زَيْنَبَ بِنْتِ عَلِيٍّ عَلَيْهَا السَّلَامُ تَسْتَرًا عَلَى عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ؛ (طوسی، ۱۴۱۱ ق، ص ۲۳۰؛ حرعاملی، ۱۴۲۵ ق، ج ۵، ص ۱۲۵؛ قمی، ۱۴۱۴ ق، ج ۳، ص ۴۹۷)

همانا امام حسین علیه السلام به خواهرش زینب علیها السلام وصیت نمود و از این رو آنچه از علوم

و اخبار امامت بود به زینب علیها السلام نسبت داده شد تا جان امام زمانش؛ یعنی امام سجاد علیه السلام حفظ گردد.

پس از شفای امام سجاد علیه السلام بود که به جایگاه اصلی خویش برگشت. بسیاری از مورخان حضرت زینب علیها السلام را نایب خاصه و نیابت تبلیغی (قمی، ۱۳۷۲، ص ۴۳۹) امام حسین علیه السلام دانسته و چنان که مشاهده می شود ایشان در کوفه و شام در برابر دستگاه ظلم و ستم امویان به خوبی وظیفه خود را انجام داد و چشمان خوابیده مردم کوفه و شام را بیدار نمود.

۳-۵- معرفی خاندان عترت و شجره ملعونه

حضرت زینب علیها السلام در مسیر اسارت کاروان حسینی در کوفه و شام با ایراد خطبه های آتشین خود در مساجد و کاخ ابن زیاد و یزید، توانست ماهیت دروغین و گرگ صفت حکومت اموی و عاملان وی را آشکار و جایگاه امامت و ولایت خاندان رسالت و امامت را تبیین نماید. بی گمان اولین نمود آشکار شدن خوی پلید اموی و جایگاه رسالت و امامت در زمان شهادت امام حسین علیه السلام و پس از آن در زمانی واقع شد که زینب علیها السلام با دیدن اجساد کشتگان و به خصوص فرزندان آل علی علیه السلام در مقابل دشمن لب به سخن گشود و با معرفی اجداد طاهرینش قصد شناساندن ولایت واقعی را داشت؛ از جمله در کنار جسد برادرش در قتلگاه چنین فرمود:

اصبر علی ما نزل بك، واحتسب في ذلك الخير، فان الله يلحقك بأبائك الصالحين
برسول الله و علی بن ابی طالب علیه السلام و حمزة علیه السلام و الحسن بن علی علیه السلام. (ابومخنف کوفی،
۱۴۱۷ ق، ص ۲۵۴؛ مفید، ۱۴۱۳ ق، ج ۲، ص ۱۱۰؛ طبرسی، ۱۴۱۷ ق، ج ۱، ص ۴۵۸)

و سپس فرمود:

وا محمداه! این حسین علیه السلام برگزیده و فرزند پسندیده توست که با اعضای بریده در خاک و خون غلطیده و با لب تشنه سرش را از قفا بریدند و ما فرزندان تویم که ما را به اسیری می برند و دختران تویم که ما را به بردگی گرفته اند و هیچ حرمت ما را رعایت نکردند و خیمه های ما را سوزاندند و غارت کردند.

سپس رو به جسد برادرش کرد و گفت:

فدای توگردم ای فرزند محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ای جگرگوشه علی مرتضی عَلَيْهِ السَّلَام و ای نور دیده فاطمه عَلَيْهَا السَّلَام و ای پاره تن خدیجه کبری عَلَيْهَا السَّلَام. (مجلسی، ۱۳۸۹، ص ۱۳۲؛ ابومخنف کوفی، ۱۴۱۷، ق، ص ۲۵۹؛ ابن نما حلی، ۱۴۰۶، ق، ص ۸۴؛ بحرانی اصفهانی، ۱۳۸۲، ج ۱۱، ص: ۹۶۴)

افشاگری زینب عَلَيْهَا السَّلَام از جنایات اموی در این جا خاتمه نیافت؛ بلکه در مجلس یزید در شام نقش ولایت پذیری واقعی را از خود به نمایش گذاشت. آن جا که یزید وقتی از پیروزی خود بر امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام و خواری و گمراهی اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام سخن راند، زینب عَلَيْهَا السَّلَام در دفاع از خط ولایت فرمود:

همانا خدا، پدر، برادر و جدم رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تو و پدر و جدت را هدایت نمود.

و چون یزید عصبانی شد، زینب عَلَيْهَا السَّلَام گفت:

همانا توامیری هستی که ظلم و قدرت تو را فرا گرفته است. (ابومخنف کوفی، ۱۴۱۷، ق، ص ۲۷۲؛ مفید، ۱۴۱۳، ق، ج ۲، ص ۱۲۱؛ طبرسی، ۱۴۱۷، ق، ج ۱، ص ۴۷۵)

یزید که طاقت سخنان زینب عَلَيْهَا السَّلَام دختر علی عَلَيْهِ السَّلَام را نداشت، چوبی برداشت و بردندان حسین عَلَيْهِ السَّلَام چوب زده و به کشتن او افتخار نمود. زینب عَلَيْهَا السَّلَام رو به یزید کرد و برای به اوج رساندن رسوایی اش گفت:

ای یزید! آیا گمان کرده ای که چون زمین و آسمان را بر ما تنگ گرفته و در شهرها ما را گرداندی پیروز شدی؟ گمان کردی که با اسیر نمودن دختران و زنان آل البیت عَلَيْهِمُ السَّلَام بزرگی یافته ای؟ آیا فکرمی کنی عذابی در کار نیست؟ قطعاً مهلت دادن خدا به تو برای آن نیست که بر ما ظفر یافته ای؛ بلکه برای آن است تا گناهانت جمع شده و آن گاه در آتش الهی وارد شوی!

سپس فرمود:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾... (ابن

طیفور، بی تا، ص ۳۶ و ۳۷؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ق، ج ۴۵، ص ۱۳۳)؛

گمان نکن کشتگان ما به جهنم رفته اند؛ بلکه آنان نزد خدای خود روزی خورده و

تو باید در روز قیامت به جدم رسول الله ﷺ و پدرم علیؑ پاسخ دهی.

از دیگر اقدامات زینبؑ جهت نشان دادن اوج ذلت امویان و مردم خوابیده کوفه و شام و شناساندن جایگاه رفیع امامت و ولایت واقعی خطبه‌های غزّاء و آتشینی است که این بانوی فهیم در کوفه و در مرکز خلافت امویان؛ یعنی شام ایراد نمود و با این کار، مردم را بیدار کرده و رسالت واقعی خود را نسبت به امامش به انجام رساند. زینبؑ در خطبه‌ای، میان مردم کوفه چنین فرمود:

چه جگری از رسول خدا ﷺ شکافتید و چه پیمانی شکستید و چه حرمتی از وی بدریدید و چه خونی ریختید؟ چه خواهید گفت هنگامی که پیغمبر ﷺ به شما گوید: «این چه کاریست که کردید و شما که آخرین امت هستید، نسبت به اهل و فرزندان و عزیزان من چه ظلمی روا کرده اید که بعضی اسیر و بعضی آغشته به خون هستند؟ (مفید، ۱۴۱۳ ق، ص ۳۲۱؛ طوسی، ۱۴۱۴ ق، ص ۹۲ و ۹۳؛ طبرسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۲، ص ۳۰۴ و ۳۰۵؛ ابن طاووس، ۱۳۴۸، ص ۱۴۷ و ۱۴۸؛ مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۴۵، ص ۱۰۹ و ۱۱۰)

تأکید بر این که این اسیران فرزندان رسول خدا ﷺ و دخترش حضرت زهراؑ هستند، خود تأییدی است بر درستی و پاکی خاندان رسالت و بدنامی و روحیه خبیث گونه عاملان اموی که زینبؑ آن را به همگان فهماند تا جایی که در مجلس ابن زیاد و سپس در مجلس یزید تکرار نمود و به همه نشان داد این خاندان، خاندان رسالت و امامت ﷺ است و یزید و عاملانش خلافت را غصب کرده و به زور در پی کسب قدرت و اعتبار برای خویش هستند.

این امر در خطبه زینبؑ در مجلس ابن زیاد با جمله‌ای چون: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَكْرَمَنَا بِمُحَمَّدٍ ﷺ وَ طَهَّرَنَا تَطْهِيراً» (ابن حلی، ۱۴۰۶ ق، ص ۹۱). و در شام، مجلس یزید با این جمله نمایان است: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَ آلِهِ أَجْمَعِينَ». سپس در همان مجلس می‌فرماید:

یا ابن الطَّلَاءِ! (یزید) آیا این از عدالت است که زنان و کنیزان خود را در پس

۱. منظور از یابن الطَّلَاء: فرزند آزاد شده؛ آن است که در روز فتح مکه چون پیامبر اکرم ﷺ فرمان عفو عمومی داد، اجداد یزید؛ یعنی پدر بزرگش ابوسفیان و پدرش معاویه جزء آزادشدگان آن روز بوده‌اند و این امر نشان

پرده نگه داری ولی دختران رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرزندان فاطمه عَلَيْهَا السَّلَام را در لباس اسیری شهر به شهر بگردانی؟

چون یزید از سخنان حکیمانه زینب عَلَيْهَا السَّلَام خشمگین شد، چوبی برداشت و بر لب و دندان حسین عَلَيْهِ السَّلَام زد. در این حال زینب عَلَيْهَا السَّلَام نه از موضع اشک و آه، بلکه از موضع قدرت و با سخنانی بلیغ اصالت و درستی خاندان پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را به رخ یزید کشیده و خطاب به سرمبارک امام عَلَيْهَا السَّلَام گفت:

يَا حُسَيْنَا! يَا حَبِيبَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! يَا ابْنَ مَكَّةَ وَمِنِّي! يَا ابْنَ فَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ عَلَيْهَا السَّلَام
 سَيِّدَةِ النَّسَاءِ! يَا ابْنَ مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفَى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! (طبرسی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۳۰۷؛ ابن نما
 حلّی، ۱۴۰۶، ص ۱۰۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۵، ص ۱۳۱-۱۳۴)

بنابراین دیده می شود که زینب عَلَيْهَا السَّلَام در همه حال از خاندان امامت عَلَيْهَا السَّلَام دفاع کرده و لحظه ای ساکت ننشسته است.

نتیجه گیری

حضرت زینب عَلَيْهَا السَّلَام یکی از زنان بزرگ و با عظمت صدر اسلام بوده که در خاندان رسالت به دنیا آمده و در آن بیت، از دستان دختر پیامبر و وصی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ولایت پذیری را آموخت و در همه حال دفاع از امام زمانش و نمود عینی آن را به منصفه ظهور نهاد. در این پژوهش، ابتدا به زیست نامه مستند این بانو از زمان ولادت تا ازدواج و شهادت ایشان پرداخته شد. در مرحله اصلی کار این پژوهش، ابعاد ولایت پذیری حضرت زینب عَلَيْهَا السَّلَام به دو قسمت قبل و بعد از عاشورا تقسیم شد و در هر قسمت محورهایی در بعد ولایت مداری این بانو با توجه به منابع اسلامی (متون روایی، تاریخی و...) استخراج شد. در قسمت ولایت پذیری حضرت زینب عَلَيْهَا السَّلَام قبل از واقعه عاشورا محورهای زیر استخراج شده که عبارت است از همگامی زینب عَلَيْهَا السَّلَام با حامل وحی الهی و اهل بیت ایشان عَلَيْهِمُ السَّلَام. برپایی جلسات آموزش قرآن و احکام

می دهد که آنان زمانی اسلام را قبول کردند که دیگر چاره ای نداشتند و در لباس مسلمانی مردم را فریب داده و در نهایت این معاویه بود که در سال ۴۱ ق پس از صلح تحمیلی خود بر امام حسن عَلَيْهِ السَّلَام خلافت اموی را در شام بنیان نهاد.

شرعی برای زنان کوفه و مدینه. درک موقعیت زمانی و مکانی امام زمان عصر خویش. باید گفت لازم است که نقش حضرت زینب علیها السلام در ولایت‌پذیری‌اش در سیره زندگانی وی را در قبل از واقعه عاشورا، استخراج کرد. هر چند که منابع موجود در این زمینه اندک بوده است؛ لذا باید نقش اعظم این بانورا در حوادث عاشورا و پس از آن جست‌وجو کرد.

از این‌رو در قسمت ولایت‌پذیری حضرت زینب علیها السلام در روز عاشورا و پس از آن، محورهای زیر استخراج شده که عبارت است از مدیریت صحیح از حریم زنان و کودکان اهل بیت علیهم السلام در طول اسارت. پرستاری و حمایت جانی از امام زمان خویش. پرورش فرزندان متعهد به اسلام و آرمان‌های امام زمان. واگذاری نیابت خاصه امام حسین علیه السلام به زینب علیها السلام. معرفی خاندان عترت علیهم السلام و شجره ملعونه و... .

بنابراین با اندکی دقت در سیرزندگانی و حوادث مربوط به زندگانی حضرت زینب علیها السلام می‌توان چنین گفت که اصل نمود ولایت‌مداری ایشان، به بعد از واقعه کربلا برگشته و در این زمان است که مدیریت صحیح حوادث و اتفاقات را از حضرت زینب علیها السلام شاهد بوده و اوج ولایت‌مداریش در دفاع از امام زمانش به شکل نیابت خاصه از جانی امام علیه السلام، حفاظت از جان امام زمانش و خطبه‌های غزایش در کوفه و شام و... قابل مشاهده است. گرچه در قبل از واقعه عاشورا و در زمان جد بزرگوارش و سپس مادر و پدرش و برادرش امام حسن علیه السلام در همه حال کنارشان بوده و به دستوره‌های ایشان توجه وافر داشته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبه الله (۱۴۰۴ ق)، شرح نهج البلاغه، قم، نشر آیه الله مرعشی نجفی.
- ابن اثیر، عزالدین ابوالحسن (۱۴۰۹ ق)، اسد الغابه، بیروت، دارالفکر.
- ابن اعثم کوفی، ابومحمد احمد (۱۴۱۱ ق)، الفتوح، تحقیق: علی شیری، بیروت، دارالأضواء، چاپ اول.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳ ق)، من لایحضره الفقیه، تحقیق: علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، چاپ دوم.
- ابن حمزه طوسی، محمد بن علی (۱۴۱۹ ق)، الثاقب فی المناقب، تحقیق: نبیل رضا علوان، قم، نشر انصاریان، چاپ سوم.
- ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی (۱۴۰۹ ق)، شرح الأخبار فی مناقب الائمة الأطهار علیهم السلام، تحقیق: محمد حسین حسینی جلالی، قم، نشر جامعه مدرسین، چاپ اول.
- ابن شهر آشوب، محمد بن علی (۱۳۷۹ ق)، مناقب آل ابی طالب علیهم السلام، قم، نشر علامه، چاپ اول.
- ابن طاووس، علی بن موسی (۱۳۴۸ ش)، اللهوف علی قتلی الطفوف، ترجمه: احمد فهری زنجانی، تهران، نشر جهان، چاپ اول.
- ابن طیفور، احمد بن أبوطاهر (بی تا)، بلاغات النساء، قم، دارالشریف الرضی، چاپ اول.
- ابن نما حلّی، جعفر بن محمد (۱۴۰۶ ق)، مشیر الأحرار، قم، نشر مدرسه امام مهدی، چاپ سوم.
- ابومنخنف کوفی، لوط بن یحیی (۱۴۱۷ ق)، وقعه الطف، قم، نشر جامعه مدرسین، چاپ سوم.
- بحرانی اصفهانی، عبدالله بن نورالله (۱۳۸۲ ش)، عوالم العلوم والمعارف والأحوال من الآیات و الأخبار والأقوال (مستدرک سیده النساء إلى الإمام الجواد علیه السلام)، تحقیق: موحد ابطحی اصفهانی، قم، مؤسسه امام مهدی علیه السلام، چاپ دوم.
- تقی زاده انصاری، بدر (۱۳۸۳ ش)، زینب علیها السلام بانوی ماندگار تاریخ، تهران، نشر علوم روز، چاپ اول.

- جزائری، سید نعمت الله (۱۴۱۸ ق)، خصائص الزینبیه، قم، نشر الشریف الرضی.
- جوهری، احمد بن عبدالعزیز (بی تا)، السقیفه و فدک، تحقیق: محمدهادی امینی، تهران، مکتبه نینوی الحدیثه.
- حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۲۵ ق)، إثبات الهداه بالنصوص والمعجزات، بیروت، نشر اعلمی، چاپ اول.
- _____ (۱۴۰۹ ق)، وسائل الشیعه، قم، نشر مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
- خزاز رازی، علی بن محمد (۱۴۰۱ ق)، کفایه الأثرقی النص علی الأئمه الإثنی عشر علیهم السلام، تحقیق: عبداللطیف حسینی کوه کمری، قم، نشر بیدار.
- شرقاوی، محمود (بی تا)، السیده الزینب علیها السلام، قاهره، بی نا.
- صادقی اردستانی، احمد (۱۳۷۲ ش)، زینب علیها السلام قهرمان دختر علی علیه السلام، تهران، نشر مطهر، چاپ اول.
- طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳ ق)، الإحتجاج علی أهل اللجاج، تحقیق: محمد باقر خراسان، مشهد، نشر مرتضی، چاپ اول.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۹۰ ق)، اعلام الوری بأعلام الهدی، تهران، نشر اسلامیه، چاپ سوم.
- _____ (۱۴۱۷ ق)، اعلام الوری بأعلام الهدی، قم، نشر مؤسسه آل البيت علیهم السلام، چاپ اول.
- طبری آملی، محمد بن جریر بن رستم (۱۴۱۳ ق)، دلائل الإمامه، قم، نشر بعثت، چاپ اول.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۱ ق)، الغیبه، تحقیق: عباد الله تهرانی و علی احمد ناصح، قم، نشر دارالمعارف الإسلامیه، چاپ اول.
- _____ (۱۴۱۴ ق)، الأمالی، قم، نشر دارالثقافه، چاپ اول.
- فتال نیشابوری، محمد بن احمد (۱۳۷۵ ش)، روضة الواعظین و بصیرة المتعظین، قم، نشر رضی، چاپ اول.
- قزوینی، محمد کاظم (۱۳۸۷ ش)، زندگانی حضرت زینب علیها السلام (از ولادت تا شهادت)، ترجمه: محمد اسکندری، تهران، نشر مه ریاس شمیم، چاپ سوم.
- قمی، عباس (۱۳۸۲ ش)، منتهی الآمال، اصفهان، نشر کهن دژ، چاپ اول.

- _____ (۱۴۱۴ق)، سفینه البحار، قم، نشر اسوه، چاپ اول.
- _____ (۱۳۷۲ ش)، نفس المهموم، ترجمه: محمد باقر کمره‌ای، قم، نشر مسجد مقدس حضرت صاحب الزمان علیه السلام.
- _____ مازندرانی، محمد مهدی (۱۴۱۹ ق)، معالی السبطين، قم، نشر مکتبه الشریف الرضی.
- _____ مامقانی، عبدالله (۱۳۵۳ ش)، تنقیح المقال، نجف، مطبعه المرتضویه.
- _____ مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ق)، بحار الانوار، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، چاپ دوم.
- _____ (۱۳۸۹ ش)، مقتل مجلسی، مشهد، نشر نوند، چاپ اول.
- _____ محلاتی، ذبیح الله (۱۳۶۸ ش)، ریاحین الشریعه، تهران، نشر دارالکتب الإسلامیه، چاپ پنجم.
- _____ مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ ق)، الإرشاد فی معرفه الله حجج العباد، تحقیق: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم، کنگره شیخ مفید، چاپ اول.
- _____ (۱۴۱۳ ق)، الأمالی، تحقیق: حسین استادولی و علی اکبر غفاری، قم، کنگره شیخ مفید، چاپ اول.
- _____ مقریزی، تقی الدین احمد بن علی (۱۴۲۰ ق)، امتاع الأسماع، تحقیق: محمد عبدالحمید النمیمی، بیروت، دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
- _____ منسوب به علی بن موسی الرضا علیه السلام (۱۴۰۶ ق)، الفقه المنسوب إلى الإمام الرضا علیه السلام، تحقیق: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، مشهد، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، چاپ اول.
- _____ میانجی، علی احمد (۱۴۲۶ ق)، مکاتیب الائمہ علیهم السلام، تحقیق: مجتبی فرجی، قم، دارالحدیث، چاپ اول.
- _____ نوری، حسین بن محمد (۱۴۰۸ ق)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، چاپ اول.

